

Ils paders caputschins a Mustér 1648-1818

Autor(en): **Gadola, Guglielm**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **24 (1950)**

PDF erstellt am: **28.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881366>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il paders caputschins a Mustér 1648—1818

Da Guglielm Gadola Cuera

Introducziun

Las staziuns historicas dils biars de nus Romontschs ein fetg semplas e naturalas: nus naschin en casa paterna. Strusch aviert ils egls scoiada, che padrin e madretscha portan nus en baselgia tiel s. Batten. La medema via meina nus puspei el ravugl della famiglia. Enzacons onns, e nus emprendein d'enconuscher la tiarza staziun: la scola. Duront otg onns ligein nus di per di quellas treis principalas staziuns de nossa veta pacifica: casa paterna — baselgia — scola! Lu suondan 10—15 onns, duront ils quals nus fagein per ordinari mo duas staziuns: casa paterna — baselgia, che remplazzan la tiarza (la scola!) entras la scola «pratica» della veta cristiana e purila.

In bi di vegn ei fatg nozzas. Quella impurtonta staziun historica sin via della veta dils biars, succeda puspei denter las duas empremas staziuns de nossa veta: casa paterna — baselgia parochiala. Ed uss entscheiva la secunda perioda de nossa veta, duront la quala nus fagein — sch'ei va bein — 40 onns exact las medemas staziuns, ensemblamein cun nossa figlialonza.

Lu arriva il davos di, nua che nus fagein puspei las duas staziuns digl'emprem di de nossa veta, per buca pli turnar anavos tiell'emprema, mobein per ruassar sin santeri, sper baselgia, entochen il di della gronda levada amiez perdavons ed affons. —

Cun in plaid: il tscherchel historic dils biars de nus ei fetg sempels: nus naschin, mein en baselgia, mein a scola, maridein — e murin!

Nuota curvien pia, che la gronda part della gliend ora silla tiara s'interessescha principalmein de quellas paucas, mo zun impurtontas staziuns historicas: della casa e famiglia, della scola e della veta religiosa de perdavons ed affons, q. v. d. oravon tut de quei che schabegia denter l'emprema e davosa staziun della veta! — Perquei eis ei nuot auter che dueivel ed undreivel, che nus cultiveien l'istoria de quellas quater staziuns de nossa veta e de quella de nos perdavons, sinaquei che nus e nos affons emprendeien de quella il pli necessari, per cumplenir ton pli bein las obligaziuns che schaian denter quellas staziuns.

En la suondonta, modesta e muncusa contribuziun all'istoria de nossa vischnaunca nativa, lein nus pia oravon tut tractar la pleiv de Mustér, duront il temps, ch' ils buns paders caputschins ord la bial' Italia, han pastorau quella cun tut' amur e fervur cristiana.

I. Enzacons plevons de Mustér avon la vegnida dils paders caputschins

Nuota tgisà! Naven dil temps della fundaziun della ven. claustra de Mustér (fundada entuorn 750), entochen sigl ault dil temps miez, 1200 circa, han ils paders benedictins de Mustér pastorau «la glièud della claustra» ella contrada de Desertina. Da gliez temps mavan probabel tuts a messa en claustra.

L'empremaga che nus legin d'in plevon de Mustér, datescha dils 30 de matg 1261 «dominus presbiter Fedricus de Campo», en in contract denter Mustér ed ils Signurs de Orello. El figurescha cheu sco perdetga. (Document tier Karl Meyer, *Blenio und Levantina*, Luzern 1911, Beilage p. 45.) «De Campo» vegn bein ad esser manegiau la parochiala S. Gions «en Cons»? Suenter rumpa il fil entochen 1400—1430. Quels onns leu dueigi «Joannes Pontaninger», probabel in frar d'avat Pieder de Putnengia, esser staus plevon de Mustér. Zatgei pli tard in cert «Joannes Bischoff». Lu va ei puspei ditg e liung avon che nus intervegnin zatgei d'in niev plevon de S. Gions. Per ils onns 1593, 1598, 1604 e 1606 vegn in cert «Joannes de Sax» (Jean Sacco) numnaus. (Mira: *Cuorta Memoria*, 233).

Anno 1635, ils 6 de fevrer, fuva in «Bartholomaeus von Rung», plevon de Mustér. (Mira: *Cronica de P. Justus Berchter*, 446. — Nus citein naven ded ussa mo Br.). Anno 1636 «an St. Agata Vigil» fuva aunc il medem a S. Gions. (Br. 446) — En in auter liug havein nus legiu, che quel seigi staus plevon de Mustér entochen ils 4 de fevrer 1636. —

Da 1638, ils 3 de zercladur, entochen 1648 ha Sur «Giachen Kallenberger» (= Collenberg), camerari dil capetel sursilvan, pastorau Mustér. El ei morts pil di de s. Gada 1648. «Spiritual devozius e perdert». — Quei ein ils sulets numns de plevons, che nus encunaschein dapi 1261, il qual onn S. Gions vegn numnaus per l'empremaga en in document. —

II. Ils paders caputschins italians, plevons de Mustér

Onn, il davos de december eis ei stau exact 300 onns, ch'ils paders caputschins della Provinzia de Brescia e Bergam, han surpriu la gronda pleiv de Mustér: S. Gions e tut ils uclauns.

Sco P. F. Clemente da Brescia di en si' «*Historia dellas missiuns dils paders caputschins*» (comparida a Trento, 1702), seigien ils paders brins vegni a Mustér pli per casualidad, che per auter. Igl emprem de tuts seigi stau il pader Deodato da Bornato, e la caschun muort la quala el seigi serendus a «Tisitis», ei stau la suondonta: «A Mustér sesanflavi in signur d'autoridad, che vevi in nevs spiritual. Essend ch'il plevon de leu (Sur Giachen Collenberg, † ils 5 de fevrer 1648) eri morts, havessi quei signur giu sgarscheivel bugen, sche siu nevs fussi suandaus sco plevon. (Perquei negin plevon naven dil fevrer entochen il december?)»

Mo essend quel buc aunc vegls avunda, ha quei signur giu quitaù ch'il pievel clomi ils paders caputschins, sco igl ei daventau la fin de december digl onn sura indicau; cull'intenziun che, il nevs in di vegls avunda, possi daventar plevon de Mustér ed ils paders puspei ira per lur fatg. Ei seigi denton iu autruisa, che quei che quel vevi quitaù, pertgei ch'il pievel de Mustér, havend experimentau il quitaù pastoral, la premura per las olmas, la fervur dils priedis, igl uorden en baselgia, il plascher e grond tschaffen d'ornar ed enrihir quella cun sontga paramenta, igl inschign d'instruir la giuventetgna, seigi en scola, ni ella tema de Diu, hagian ins bucamo consentiu de schar star els quei temps, anzi exprimiu igl unanim giavisch de buca vuler auters plevons, ch'ils paders caputschins! En cass ch'ei muncassi in di in, ch'ins tarmetti auters en siu stagl. Ed aschia eis ei succediù, che, suenter paucs onns, cura che pader Deodato seigi ius naven, seigien auters vegni destinai per quella pleiv ed aschia vinavon entochen sil temps present (P. Clémente publichescha siu cudisch 1702. Pli bia mira: Libro decimo, cap. 2, p. 418). — Entochen ussa (1702) hagian ils paders operau a Mustér cun gronda edificaziun dil pievel, per bien fretg dellas olmas e per la gloria de Diu.»

Aschilunsch P. Clemente da Brescia. Mo ei constat, ch'era igl avat de Mustér ha giu merets ch'ils paders caputschins ein vegni clamai a Mustér da gliez temps! P. Augustin Schuoler scriva en sia cronica: «1818, miez mars, ha il R. P. Prefect della Missiun dils Capucins, P. Francestg, resignau silla farria de Mustér, sin la quala avon 200 onns varga (170!) nies Avat haveva clomau en agid Paders Capuciners della miss. de Bergamo e Brescia en gronda munconza de Religius de nossa claustra e de spirituals seculars.» —

1. Pader Deodato da Bornato ei staus mo 5 onns plevon de Mustér (1648—1653). El ha luvrau cun fervur ed admirabel success, mo essend che la pleiv eri zun vasta, seigi el gleiti staus strapazzaus — ed haigi stuiu ceder suenter paucs onns. (Mira: Valdemiro: I Conventi ed i Capucini Bergamaschi, Memorie storiche, Milano, 1883. p. 275; e P. Rocco, tom II. p. 209/210). — Pader Deodato Pasini da Bernato (1590—1671) ei staus in dils pli impurtonts missionaris talians en Rezia. Suenter haver pastorau a Mustér mo 5 onns, eis el ius a Tarasp e la finala, suenter 40 onns de gronda e meriteivla lavur missionara en Rezia (de quels treis onns, sco prefect della Missiun) eis el vegnius tschocs e lu turnaus en sia claustra a Brescia, 1665, «per sepreparar alla mort», ch'ei succedida ils 12 d'october 1671. — Denter auter ha el giu de sesbatter bia culs predicants d'Engiadina, cunzun cun Joan Pitschen Sultz, che ha publicau 1650 il «renomau» Capuciner, in veritabel pamflet encunter ils caputschins; ovra, per part translatada dal «Capucino di Pietro Demoulin». Quei cudisch «plein manzognas e buschias» encunter s. Francestg e siu uorden, ha P. Deodato refutau «trionfalmente» entras treis volums, secrets per latin, enconuschents da siu temps a tut

ils teologs dell'Italia: «Subversio operum Joannis Molinei a Lovinio. Brescia 1656, presso Rizzardi.» (3 toms, 8°). — (Pli bia mira: Valdemiro, l. c. p. 128/131).

Da 1653 entochen 1657 eisi buca stau pusseivel d'eruir tgei pader ei staus plevon a Mustér. Podà, che plirs han pastorau duront quels 4 onns, sco quei ch'ei era savens il cass en auters loghens, nua ch'ils paders talians procuravan las pleivs romontschas. —

2. Il secund ei stau: P. Ippolito da Edolo. El ei documentaus sco plevon de Mustér 1657, 1659, 1671, 1678; mo ualti probabel eis el staus nuninteruttamein da 1657—1679. Essend ch'era el ha sentiu il grev buordi d'ina aschi gronda pleiv «parrochia faticosissima, con nove chiese succursali sparse per le contrade», ha el giu plirs onns sco gidonter (= «soci») P. Silvestro da Lozzo. «Els pastoravien aschi stregn ch'il pievel levi ch'ei massien; mo recurrent il pievel al Nunci apostolic ed ils paders al Vice-prefect, haigi dau enqual rizraz... Du-disch onns pli tard anflein nus els aunc ella medema pleiv.» (Valdemiro: l. c.).

3. P. Cirillus da Pontoglio 1680—1687. Documentaus entras il diari de P. J. Berchter (p. 13, 14) plirs onns 1680—1683 e lu puspei 1685—1687. Ch'ei seigi stau denteren (1683/84) in auter, havein nus buca fastisau. Stupent predicatur e zun premurau missionari, havevi el cuort avon pastorau a Riom. El ei morts e satraus a Mustér igl onn 1687. (Valdemiro, l. c. 519).

Tgei pader, ni tgeinins ein stai plevons de Mustér da 1687—1697 ei buca propi segir. Entochen 1697 ein aunc numnai spargliadamein: P. Giovanni Francesco da Quinzano e P. Serafino da Pontevico, sco era P. Felice da Brescia. Da pader Felice Maria di Valdemiro (l. c. p. 520) ch'el «haigi evangelisau Tisitis suenter la pasch de Vestfalia». Tenor ina notizia de P. B. Berther, vegnan aunc allegai sco «socis» duront quei decenni: Fr. Bartholomaeus a Capeolo (1687, 17 de dec.) e Fr. Felice a Desertino (? 1677, 6 de schaner).

4. Il quart enconuschent e documentau pader-plevon de Mustér ei stau: P. Florianus da Brescia, 1697—1720. (Br. 468) El ha augmentau la pervenda de Mustér entras la cumpra de «Toratgia» (= Turatscha) e «Sutgassa», circa 1720. — Sco gidonters ha el giu enteifer quels 23 onns: P. Carlo Maria, 1703—1711; P. Angellic, 1711—19; e P. Hyacinthus, 1719—20. (Br. 22).

P. Floriannus da Brescia ha introduciu a Mustér la «Confraternitad dellas Siat Tristezias de Nossa Cara Donna S. Maria» e scret per quella in rarissim cudischet: «Obligatiuns per ils Confrars e Sorurs della Compagnia dellas tristezias de N. C. Donna S. Maria. — Squicciau à Panaduz de Peter Moron, gl'Onn 1707.» — Il medem temps ha el procurau che Mustér daventi il capo-liug de quella confraternitad, ch'ei silsuenter sederasada en diember vischnaucas romontschas. En stretg

connex cun quella confraternitad stat la bellezia ed edificonta processiu de Venderdis-Sogn a Mustér, ch'ei vegnida introducida leu ils onns de sia pastoraziun. Era igl altar lateral de Nossadunna della dolurs ei sia ovra. El era in um plein slonsch e d'iniziativa religiusa, e gest quei che pertegn igl altar de Nossadunna dellas dolurs semuoss'ei ch'el cedeva buc! (Pareglia las notizias el calendari, sut: Landrechter Giachen de Balliel.) — Pli bia davart il cudisch sura citau e la processiu de Venderdis-Sogn, in autraga egl Ischi: Historia litterara dil sentiment religiis en Surselva de messa.

5. Il tschunavel pader-plevon de Mustér, documentaus pils onns 1723 e 1724 (Br. 25) ei stau P. Gabriel de Maria. De quel udin nus negliu nuot — mo quei ei tuttavia buc in schliet attestat!
6. Ils sis en retscha ei: P. Flaminio da Salè, (1667—1733). Sco plevon de Mustér eis el documentaus pils onns 1725,26 e 29. (Br. 28) Mo il pli probabel eis el staus a S. Gions nuninteruttamein da 1724—1729. Essend che P. Flaminus ei staus in um della scienza e de pli gronda impurtonza ch'ils biars de ses confrars, havein nus anflau pli rehas fontaunas pertuccont sia veta e siu operar. El ei naschius 1667 el bi marcauet de Salè («nel riente borgo di Sale Marasino»), situaus alla riva orientala dil Lago Sebino, nua ch'ils ses possedevan ina biala casa, culla fatschada viers Siviano (ina dellas pli bialas contradas bergamascas!). Aunc giuvenets, ha el fatg ses studis a Bergam, nua ch'el haigi giu la ventira d'haver il renomau P. Provincial Gabriele da Martinengo, sco professor principal. Strusch stai fini ses studis, encorunai cul grad academic de «Lectur della S. Scartira», haigi el vuliu vegnir en Rezia sco missionari. Cheu eis el daventaus cuninaga plevon e vice-prefect della missiun retica. Gl'emprem eis el staus plevon a Sevgein. Anno 1710 vegn el elegius professor della teologia pils giuvenets teologs caputschins, destinai per missionaris en Rezia, e tuorna ell'Italia. Buca biars onns ed el vegn per la secunda ga en nossa tiara e quella ga sco plevon de Mustér (5—6 onns), per serender per cuort temps a Vaz-su — e danovamein ell'Italia. «Schend encrescher pils cuolms grischuns», eis el turnaus per la tiarza ga en Rezia, a Vaz, per murir el ravugl dil pievel romontsch, «ad el ton encarschius» (24. VIII. 1733).

«Vesend che la heresia snegava l'existenza de Jesus Cristus sut las specias sacramentalas, ha el eregiu la Confraternitad dil Ss. Sacrament digl Altar, per promover tut specialmein l'adoraziun dell'Eucharistia.» — Igl ei pia buca sclaus, ch'el ei staus quel che ha animau siu confrar, P. Daniel da Bologna, d'edir il cudischet de quella confraternitad ch'el ha fundau en Rezia de messa: «L'ura perpetna . . . durar per quels, che ein secrets enten la compagnia del Sontgissim Sacrament ect. ect. «Squicciau a Panaduz de Peter Moron gl Onn 1729.» (Era davart quei cudischet e la confraternitad dil Ss. S., vegnin nus ad intrar en in auter

liug). El ei staus sia veta igl exempel d'in ver missionari, «plein fervur, humilitonza e carezia e de gronda prudientscha.»

El ha bucamo operau sco predicatur e pastur dellas olmas, mobein era entras sias scartiras plein fiug e temperament per l'instrucziun dils giuvens missionaris. Per quels intents ha el scret treis cudischs:

1. «In tractat de teologia speculativa e pastoral», ch'el scheva cursar denter ils giuvens paders caputschins italians en Rezia, e ch'ins ha anflau circa avon 60 onns, en manuscret, egl archiv parochial de Casti. Quel porta il datum 1732.
2. «Fundamenti principali della lingua retica, o griggiona, Con le Regole del Declinare i Nomi, e congiugare i verbi, all'uso di due delle principali Valli della Retia, cioe di Sopraselva e di Sorset, che può servire alli Italiani per imparare la lingua Reta facilmente; ed in particolare a Giovani Capucini, che vengono mandati in quelle Parti della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, ad utile di quell' anime. — Coll'aggiunta d'un Vocabolario Italiano, e Reto di due lingue Romanicie. — Fatica del P. Flaminio da Sale, Viceprefetto delle Missione Apostoliche della Rezia. Paroco de Disitis. — Stampato nell Principale Monastero di Disentis da Francesco Binn, Anno 1729.» —

La stampa de quella gronda e fadiusa ovra (circa 350 p. 4°) ha saviu vegnir realisada grazia allas excellentas relaziuns, ch'il plevon de S. Gions haveva da lezzas uras culs benedictins de Mustér. Quei documentescha la stupenta dedicaziun dell'ovra a Sia Grazia Monsgr. avat Marianus de Castelberg, da gliez temps Prenci-avat de Mustér.

Valdemiro fa valer, che P. Flaminio haigi, entras la publicaziun de quell'ovra, gidau essenzial- ed eminentamein alla prosperaziun d'ina fritgeivla pastoraziun davart ils paders italians en tiara romontscha. Pli che 100 onns avon quell'emprema grammatica haigien ils paders talians stuiu suar e semurdergiar d'emprender il romontsch per diever dellas olmas ad els confidadas, («la terribile fatica d'apprendere il romancio»), ch'ei stuevien emprender mo cull'ureglia, essend ch'ei devi mo paucs cudischs, e grammaticas neginas. P. Flaminio haigi giu de surventscher immensas difficultads, essend el staus il fuolavia en quels fatgs. Ins astgi dir, che quell'ovra seigi stada «de gronda impurtonza nazionala . . .» (Pli detagliau mira: Valdemiro, l. c. q. 378—390, nua ch'el indichescha partida fontaunas manuscretas e stampadas.)

3. «Vita del B. Martir P. Fidel Capucciner. Missionari enten la Rezia, Tratgia ora curtameing ord igls Exemplars Italianers, Squicciai enten Roma, Venecia, Brescia, ec. à Transferida en Ramonsch Dal P. Flaminio da Sale . . . Farer de Mustê. Uss'da nief squicciada enten la

Principala Claustra da Disentis. — Da Frantz Antoni Binn, Gl'Onn 1730. aigls 13. Decemb.»

Quell'edificonta ovra de tempra religiosa-educativa, ei ina bein fundada hagiografia de S. Fidel de Sigmaringen, marterisau dals de Sevgia en Portenza. (Pli bia surlunder vegn a suandar in di en in dils proxims Ischis.) Deriv'ei buca de quei cudisch e della gronda veneraziun de s. Fidel, che Mustér ed auters loghens sursilvans han aunc oz tons «Fidels?»

Nuota tgisà! P. Flaminio da Sale ei staus in dils pli premurai ple-vons-caputschins de Mustér ed en summa in dils pli distingui paders della missiun retica. Il mussament ei, che cura ch'il pievel romontsch de messa ha udiu de sia mort a Vaz-su, ils 24 d'uost 1733, ein entiras vischnaucas sursilvanas e buca meins che 28 spirituals serendi leu, per assister a sia sepultura. Ei serimnavi di per di pli e pli grondas fuolas entuorn sia bara. Ils spirituals, sco'l pievel haigien «urau, plirau e plonschiu» duront sis dis entuorn sia bara, sco sch'ei havessien piars lur agen bab — e tut che levi aunc bitschar inaga ses mauns, benedi e sanctificai entras sias nundumbrevlas bunas ovras. Mo era morts, haigi el schau anavos la pli biala memoria. «Lasciava dietro a sè memorie di sue molte rare ed eccelenti virtù.» (Valdemiro, l. c.)

7. Il siatavel plevon-caputschin de Mustér ei stau P. Victorianus «Pfarrherr 1735» (Br. 31). Igl ei pusseivel che quel ha suandau 1729 P. Flaminio(?). Da 1729—35 havein nus numnadamein buca novas ded auters. — Per 1735 vegn aunc in auter allegaus: Padre Serafino da Caravaggio «missionario e Parroco a Disentis» (Valdemiro l. c. p. 283)
8. Sco otgavel figurescha il num de P. Bonaventura da(?). Anno 1736 vegn era siu gidonter allegaus: P. Clemente (Br. 315). Con ditg quels dus han tenu ora, ei buca stau d'eruir. —
9. Il novavel ei probabel: P. Pietro da Teglio staus. El ei morts ils 14 de schaner 1744. Con ditg el ha pastorau a Mustér savein nus buc. Igl εμπrem eis el staus professor della teologia e lu missionari a Mustér. La claustra vevi grondas speronzas ded el, mo el ei gia morts ch'el veva strusch 40 onns. «In um de raras qualitäts». Satraus a S. Gions «nel presbiterio di quella parochiale». (Valdemiro, l. c. p. 522 e «Necrologio dei Missionari Apostolici Capuccini morti e sepolti nelle Missione della Rezia» p. 114).
Tgei paders caputschins han pastorau Mustér da 1744—1752? Enzacons onns franc e segir il:
10. P. Gian Francesco da Villa di Longanezza. Oriunds della famiglia de Mont de Vella, ha quel fatg politica en ses giuvens onns ed ei staus podestat en Valtelina. Silsuenter eis el entraus ella claustra de caputschins a Brescia, vegnius pader e cuort sissu plevon de Mustér,

- nua ch'el ei morts ils 10 d'avrel 1752, ella vegliadetgna de mo 38 onns. El ei satraus avon gl'altar de Nossadunna dellas dolurs, dalla vard digl Evangeli. (Valdemiro, l. c. p. 521 e Necrolog. l. c. p. 114/115) —
11. Igl llavel: per 1761 vegn numnau sco plevon: P. Seraphinus à Caravaggio, e ses dus «socis»: P. Cherubinus à Castell — Rozzone, sco era P. Pietro à Calcinate. Quels treis han probabel pastorau ensemen entochen 1767. — Da 1762—1772 vegn P. Pietro da Calcinate menzionaus sco plevon «missionario per 10 anni in Tisitis». Igl ei pusseivel, ch'il sura allegau P. Seraphino a Caravaggio ei staus en quei intervall mo spargliadamein plevon a Mustér. — Naven da 1772 seigi P. Pietro staus aunc ulteriurs 23 onns plevon a Sevgein. El haigi survegniu la daguota duront ch'el celebravi la s. messa e seigi lu morts nov dis suenten, ils 14 de mars 1795 a Sevgein, ella vegliadetgna de 73 onns, suenten esser staus 54 onns caputschin e de quels 41 missionari. — Sia mort seigi ida per cor a tuts quels che haigien enconuschiu el, essend el adina staus «il pader dils paupers». (Valdemiro, l. c. p. 279 e Necrolog. l. c. nr. 56).
 12. Il dudischavel: P. Gabriel da Mairano, 1767--1771, ils 2 de nov., il qual di el ei morts «molto giovane». Cun el ei era documentaus pils 3 d'avrel 1771: P. Thomas à Bergamo «viceparochus Disertinae.»
 13. Danovamein P. Cherubino da Castel — Rozzone, quellaga sco plevon. Morts ils 18 de fevrer 1772 ella vegliadetgna de 53 onns; el 27avel de missiun. Satraus en baselgia de S. Gions. (Necrolog. p. 117) «El ei morts survënd e tgirond ils malsaus della pesta.»
 14. P. Giuseppe Fidele da Palazzolo, staus avon a Camuns. El era vegnius a Mustér per gidar ora P. Cherubino — e morts leu medemamein della pesta, ils 29 d'avrel 1772 ella vegliadetgna de 63 onns. De quels 34 sco missionari en Rezia. Era el ei satraus en baselgia de S. Gions. (Necrolog. p. 117).
 15. P. Carolus Giusep da(?). Vegnius da Cumbel e staus plevon a Mustér da 1775—1788. — «Buns sc'in paun cauld e fideivels sc'in crap.» —
 16. Il davos pader-plevon de Mustér ei stau: P. Dumeni à Bagolino. De tut ils plevons caputschins de Mustér, ei P. Dumeni staus quel che ha tenui ora il pli ditg, numnadamein exact 30 onns (1788—1818). Sco la tradiziun de Mustér raquenta, han ins fatg mitgiert cun el ils davos onns de sia pastoraziun. E quei malgrad ch'el eri staus in zun premurau pastur dellas olmas e sincer amitg dil pievel. La pagaglia ei stada l'usitada dil mund. Anno 1818, tenend pleiv o «sut gliendas», haigien zatgeinins griu ad el da fenestra en, suenten haver giu concludiu de relaschar ils paders caputschins peradina: «Damaun mirei che vus meies da S. Placi ora!» — Pader Dumeni haigi rispundiu ruasseivlamein, mo daditschiert: «Mai, epi mai!» Duront la notg vevien ins pendiu in pèr calzers ed in fest vid igl esch-

pervenda, per dar d'entellir aunc pli clar, ch'ei seigi ner temps de far il fagot. P. Dumeni ei lu era ius l'otra damaun, buca da S. Placi ora, mobein da Turatscha giu e da S. Antoni ora! — Aschia la tradiziun. Las fontaunas che nus enconuschein e dellas qualas nus vein fatg diever, plaidan buca la minima caussa davart eventualas dispetas ed uiaras denter ils davos paders caputschins ed il pievel de Mustér!

Che P. Dumeni ei staus in tuttavia fervent e bien plevon, plein quitaus per la pastoraziun dellas olmas ad el confidadas, muossa era il fatg, che duront quels 30 onns, el ha adina giu in entochen dus gidonters cun el, per dar damogn e complenir conscienziusamein sias obligaziuns sco plevon de nossa aschi vasta vischnaunca. Il rodel de quels «socis», che nus vein mess ensemen cun buca pintga stenta, secloma cronologicamein sco suonda:

1) P. Athanasius a Brixia, documentaus entras il datum dils 23 de sett. 1799; 2) P. Clemens à Nimbro (1. avrel) 1800; 3) P. Andreas à Revate (4 de sett.) 1800. Quel ei probabel staus a Mustér entochen 1802; 4) P. Joannes à Osio (9 de sett.) 1802; 5) P. Basilius à St. Michaela (24 de dec.) 1803; 6) P. Felix Mä. à Bergamo (2 de nov.) 1804; 7) P. Petrus Antonius ex Nimbro (10 de dec.) 1805. De remarcar eis ei, ch'el vegn titulaus 1807 «parochus». Pusseivel che P. Dumeni ei staus in temps malsauns, ni absents. 8) P. Angelus Maria à Balneolo (17 oct.) 1807; 9) P. Joannes Maria à Bergamo (10 de fevr.) 1808; 10) P. Angelus Maria à Bagnolo (19 de matg) 1809; 11) P. Paulus Andreas à Bergamo (20 de zercl.) 1810; 12) P. Aloysius Maria à Brixia (7 de nov.) 1810; 13) P. Angelus Maria à Dhymo (2 de fen.) 1811; 14) P. Thimotheus à Brixia (17 d'uost) 1811; 15) P. Jacobus ex Mons (= «de Montibus»), constataus sut il datum dils 28 de fevrer 1815. Ualti carteivel ei quei stau in vischin de Mon en Sursaissa romontscha; 16) P. Angelicus à Cevo (4 de fen.) 1816; 17) P. Thomas à Monte (29 de nov.) 1817. Forsa ei quei medemamein stau in de Mon!? — —

Essend che P. Dumeni ha giu en 17 onns, dapi 1799, buca meins che 17 socis, savess ins tschentiar la damonda: «Vegnev'el buca perina cun els, ni daco tontas midadas en quels paucs onns?» — Ch'el fussi buca vegnius perina cun ses confrars, havein nus buc anflau zanu enzatgei! Quellas numerusas midadas san forsia vegnir declaradas sin fundament de suondontas raschuns: Per ina er'ei usitau ch'ils paders caputschins giuvens vegnevan tarmess ora all'entschatta de lur operar bauld tscheu e bauld leu, per ch'ei emprendien la pratica pastorala e rimnien experientschas; da l'otra vard astgein nus era supponer, che suenter l'uiara dils Franzos (1799) il pastorar era gravegiaus grondamein a Mustér, suenter in aschi sgarscheivel e donnegeivel incendi de tontas baselgias e capluttas — e ch'ei pretendeva buca pauc dals buns paders caputschins de turnar a metter puspei tut en pei! —

Suenter haver stuiu bandunar Mustér 1818, ei P. Dumeni staus ulteriurs

quater onns plevon a Camuns e strusch dus onns (1822 — ils 22 de matg 1824) pader-plevon a Tumeagl, nua ch'el ei morts ils 22 de matg 1824. — Per terminar il pauc che nus savein de P. Dumeni, citein nus cheu quei che stat el «Cudisch de morts» della pleiv de Tumeagl: «Ils 22 de matg 1824, suenter haver retschiert tut ils ss. Sacraments, plein merets, sgulava a tschiel igl aultrev. P. Dumeni da Bagolino, Caputschin, ella vegliadetgna de 77 onns. — En ses 50 onns de missiun (dils quals 30 sco plevon de Mustér) ha el stuiu far atras bia e per dir aschia, passar tras il fiug, tras l'aua e tras contradicziuns de tuttas sorts. Tras il fiug — muort l'arsa digl hospici e della vischnaunca de Mustér, caschunada dals Franzos — tras l'aua dellas persecuziuns il temps d'uiara, nua ch'ils Austriacs han perfin sblundergiau el. Il davos suenter tontas stentas, ha el aunc stuiu far atras ina liunga malsogna.

El ei vegnius satraus honorificamein dal rev. Sur Gion Barthol. Battaglia, camerari dil capetel, enamiez la baselgia de Tumeagl, en munconza de plaz el chor, conformamein al ritus della s. Romana Baselgia.» — Renunziau alla pleiv de Mustér, ha la missiun retica dils paders caputschins italians ils 15 de mars 1818. Il davos mortori che pader Dumeni ha purtau el cudisch de morts, ei stau ils 7 d'avrel 1818 («Remigius Cursilas, Ethuatiensis») cun sia davosa suttascripziun: «Fr. Dominico». Entuorn miez avrel 1818 han pia ils paders caputschins, suenter in continuau operar de 170 onns, bandunau Mustér peradina. (Valde-miro, l. c. p. 524 e Necrolog. l. c.)

* * *

En quels 170 onns ch'ils paders caputschins han pastorau Mustér, havein nus constatau buca meins che 17 plevons e 30 ulteriurs gidonters; en tut 47; mo probabel eis ei aunc stau depli, essend ch'igl ei buca stau pusseivel d'enumerar tuts senza luccas. Quella biala retscha de circa 50 fegls de s. Franzestg di de bia, mo per bia buca tut! —

Davos quei bi diember de paders-plevons stat ina dètga partida, della quala nus savein buca bia depli ch'ils nums ed ils onns ch'els han operaau a Mustér. Ton constat denton, che tuts han luvrau cun fervur ed ardur pil beinstar dellas olmas ad els confidadas, e per l'honor de Diu en tuts graus. Ils buns paders caputschins eran penetrai de sontga pissiun per lur gronda missiun el senn de vera restauraziun religiosa en nossas vischnauncas romontschas, daventadas tscheu e leu ualti tievias pertenenent pratica religiosa. E buca paucas, oz flurentas vischnauncas catolicas, han ensumma d'engraziar ad els il manteniment della religiun! — Ual aschi mal stev'ei buc a Mustér; mo da gliez temps, ch'ei regeva gronda munconza de spirituals, ein ils de Mustér stai zun ventireivels de survegnir paders caputschins sco plevons e caplons de lur vasta e fadiusa pleiv. — Commembers de claustras, cul vut de paupradad absoluta, e perquei altruists en tut lur far e demenar,

vegnevan ils paders tier nus cun mauns vids e turnavan puspei a casa en claustra cun mauns vids, havend dedicau cun tutta premura ed arsira dell' olma lur forzas e lur carezia proximala als fideivels ad els confidai.

III. Co operavan ils paders caputschins a Mustér?

Surprendend 1648 la pleiv de Mustér, han ils paders caputschins silmeins giu quei bien, «che l'entira vischnaunca dumbravi buc in soli, che fussi buca staus de messa.» Mo havend per principi de tschaffar in e scadin per in'intensiva veta religiosa en quei liug «de biaras contradas(!) tscheu e leu derasadas, han ils paders applicau grond anim de baghegiar en tuttas ina baselgia, sinaquei che quella gliעד possi silmeins serecumentar a Diu mintga sera.» (P. Clemente da Brescia: Istorìa delle Missioni ect. 1702, libro X, cap. 2, p. 418 ff.)

P. Clemente raquenta: «L'emprema ei quella de S. Gada, che fuva en temps veders la parochiala; la secunda, de S. Giachen Apiestel, ella contrada de Buretsch cun in soli altar; la tiarza de S. Antoni avat, sils confins della pleiv, viers Sumvitg, numnau «Gravenos» (= Garvignius, oz Perdomat-Mustér!), cun in soli altar; la quarta de S. Clau de Bari, cun in soli altar, ella contrada de Mumpé-Tujetsch; la quinta de S. Placi Martir, nativs de Sumvitg, dil qual jeu vi cheusut raquintar il marteri, cun treis altars; el medem liug, nua ch'el ei vegnius scavazzaus; la sisavla, dedicata all'Immaculata Maria Purschala, ella contrada de «Cletta» (=D'Acletta, Acletta!), cun treis altars; la siatavla de S. Bistgaun ella contrada de Segnes, cun treis altars; l'otgavla de S. Valentin, uestg e martir, cun in soli altar, ella contrada de Mumpé-Medel; la novavla de S. Antoni de Padua ella contrada de Caverdiras, cun treis altars. — Priu ora las empremas 4, ein las autras 5 vegnidadas baghegiadas dals paders caputschins, allas qualas nus aschunschein aunc la parochiala de S. Gion Battesta, «che fù fabricata buona parte per opera, e fatica del Padre Domenico da Leurange», cura ch'el era a Rueun, fan sis!» —

El fa era menziun della caplutta de Brulf, dedicata a s. Sigisbert «molto antica»(?) «mo quella ei vegnida sut la bova gronda de 1689, pil di de S. Pieder e S. Paul, cun bia casas, persunas, senza mai pli sesalzar.» —

«Depli han els baghegiu duas baselgias enta Medel, duas uras da Mustér, ina dedicata a S. Clau de Bari (= Curaglia), cun treis altars e l'otra a S. Bistgaun (= Mutschnengia), cun in altar: buca perquei ch'els eran leu plevons; anzi, sulettamein animai per l'honor de Diu ed il profit dellas olmas.» —

«La baselgia parochiala sper Mustér (el manegia in tschancunet pli anen che Vitg e Claustra), ei dedicata a S. Gion Battesta, sco nus havein detg, ed ha 5 altars; in dedicaus al Titular (= igl altar grond), il qual representa il Sogn Precursur, che battegia Niessegner Jesus Cristus, cun la curnisch

sularada ded aur e de marvegliusa grondezia. L'auter ei dedicaus alla Beada Purschala dil S. Rosari, nua stat postada ina bellezia statua della Purschala, ornada d'aur e d'alters prezios ornaments, per part offeriu entras la pietad de biars, e per part procurai dals caputschins. Il tierz a S. Carli, al qual ei vegniu aschunsiu, sin fundament d'in vut (ex voto) il Sontgissim Num de Jesus, exact sut la figura d'in carin Bambin; il quart a S. Giachen Apiestel, il vegl, ed il quint a S. Maria Madleina.» —

«Quella baselgia ei vegnida enrihida d'ina orgla, ch'igl ei buca d'anflar ina semiglionta en autras missiuns; depli entras ornaments de seida, per ornar ella; cun sontgas reliquias, cun calischs d'argien, cun cruschs, entscheinsiders a «navicellas» (= tschefflas), lampas, paramenta d'argien e de bia outra paramenta, che nus vulein buca enumerar, per buca far liungas.» Ton tenor l'istoria de P. Clemente da Brescia! —

Ed ussa, co stat ei cun quei cuort e schetg rapport dil historicher della missiun retica?

De supplementar fuss cheu mo aunc, ch'ils paders caputschins han era aunc baghiau la caplutta de S. Lezi a Disla, e quella de Madernal. Quellas ein vegnidas eregidas pér suenter che P. Clemente ha giu scret si' istoria (suenter 1702).

Suenter de quei, che nus possedein oz ina partida stupentas scrutaziuns davart las baselgias e capluttas de Mustér: da P. Notker Curti, P. Iso Müller, Sur canoni dr. C. Fry e da Erwin Poeschel, eis ei buca aschi grev de scarplir e metter leu ils merets dils paders caputschins arisguard l'erecziun e construcziun dellas baselgias e capluttas de Mustér. — Igl autur de questa lavur vul mo aunc aschunscher enqual caussetta nova, cun far diever dellas interessantas notizias ord la cronica de P. Justus Berchter O. S. B., e tschenttar viden quellas ell'istoria de nossa pleiv de Mustér. —

IV. La baselgia de S. Gions avon e duront il temps dils caputschins

Havend cheu oravon tut en egl ils merets dils paders caputschins, pertuccont l'erecziun de nossas baselgias e capluttas de Mustér, sche entschavein nus culla parochiala de S. Gions.

Historichers de num, supponan che Mustér seigi strusch stau habitau avon il temps historic e probabel era buca avon la fundaziun della claustra (avon 750). Pér suenter la runcada de «Desertina» (= desiert), entras ils benedictins, ei Mustér, (= monasterium) e siu contuorn vegnius pli populaus e pli vivs. Ils emprems tschentaners de veta populara a Mustér, nua ch'era ils avdents ordeifer ils mirs claustrals udevan alla claustra sco «glied della casa de Diu», mavan quels secapescha sin claustra a messa ed a viaspras. Con ditg quei ha cuzzau ei nuota lev de dir. Segir eis ei — sco autoritads en fatgs historics han mussau si — che la baselgia de S. Gada seigi vegnida eregida entuorn igl onn 1100. Quella audi, sco aunc enzacontas

Nossadonna ded Aletta

autras de nossa tiara, tiellas tipicas «baselgias de vallada», e possi haver surviu gia avon ed aunc suenter il sura datum als avdents de Mustér, Medel e Tujetsch per communabla baselgia parochiala. Dil reminent raquenta quei aunc oz la tradiziun populara. Quei fuss pia stau l'emprema parochiala de Mustér, sco era P. Clemente menzionescha 1702. (Pli bia mira: Poeschel, Die Kunstdenkmäler der Schweiz, Kanton Graubünden, Bd. V. p. 97—107). Plevons eran matei da gliez temps paders della claustra(?).

Dalla baselgia vedra de S. Gions (in campo Sancti Johannis) udin nus per l'empremaga igl onn 1261; quei onn vegn igl empren prer de S. Gions allegaus. Vid lezza baselgia regordi oz mo pli il fundament dil clutger, che seigi quel della vedra. Quell'emprema baselgia de S. Gions fuva probabel de stil gotic, il stil il pli usitau e general avon la vegnida dils paders caputschins. Quella ha fatg siu survetsch entochen 1636. —

La baselgia hodierna ha il davos plevon secular, Sur Giachen Collenberg de Morissen (plev. de M. 1638—1648) entschiet e continuau a baghegiar. — Pigl onn 1637 anflein nus numnadamein la suandonta notizia el diari de P. Justus Berchter: «1637 cura che tut ils vischins della pleiv han entschiet a pagar taglia per la baselgia nova de S. Gions, ha el (= landr. Giachen de Balliel) pagau tonta taglia, sco auters signurs; aschia legin nus, ch'el haigi dau la spisa a tut ils luvriers durant 165 dis.» (Br. 104 ff.) Ins astga pia supponer, che durant igl onn 1637 e 1638 haigien ins menau neutier il material de baghegiar, en lavur cumina, ed entschiet cullas lavurs de fundament. Quei astgein nus era pretender sin fundament della sequenta notizia: «1639, ils 22 d'avrel ha avat Augustin (Stöcklin) benediu e tschentau en il crap de fundament della baselgia nova de S. Gions. — Ugau baselgia fuva da gliez temps mistral Giachen Berchter.» (Br. 452).

Tgi dirigeva, ni deva buns cussegls durant la construcziun della baselgia nova de S. Gions? Sur de gliez relatescha ina corrispondenza d'in pader caputschin ella Gasetta Romontscha (nr. 1, 1949), sefundond sin P. Clemente da Brescia: «Gia dus onns avon (1641!) havevan ins convocau il rev. P. Dumeni Leurange (caputschin) a Mustér. Quel fuva lunsch entuorn enconuschents e renomaus per autoritad e capacitad en fatgs de construcziun ed erecziun de baselgias, essend oriunds d'ina famiglia d'impressaris. El pastorava da gliez temps a Rueun.» (Mira l. c. «Era in anniversari de 300 onns».)

Cull'erecziun della baselgia nova eis ei iu spert vinavon. P. J. Br. raquenta cuort- e schetgamein: «Anno 1643, ils 22 d'uost, ei Sia Grazia Msgr. uestg Gion Flugli, uestg de Cuera, vegnius a Mustér per far la visitaziun, ed il di suenter, ch'era ina dumengia, ha el consacrau nossa baselgia parochiala de S. Gion Battista in Campo, sco era benediu il zenn pign silla tuoretta sur il chor («auf dem klein Thürlin ob dem Chor . . .») (Br. 1. c.) Sco la tradiziun de Mustér di, haigien quater frars Collenberg de Morissen baghegiu la tuor-baselgia de S. Gions, entuorn 1640. Suenter seigien quels restai a Mustér e finida la lavur, han els obteniu il dretg de burgheis. — Quei po tgunschamein star, sche nus savein ch'il plevon de Mustér era

da lezzas uras: Sur Giachen Collenberg de Morissen; probabel in frar u parent dils quater sura allegai miradurs. Historicamein constat ei, ch' il clutger ei vegnius alzaus 1667. Para, ch' el eri vegnius baghegiaus all'entschatta stagn cuorts. (Poeschel, l. c. p. 81). —

Instructiv ed interessant eis ei de saver constatar, ch' ils paders caputschins seprendan en danovamein per Mustér, sia baselgia nova e ses parochiants, e quei gia tschun onns avon 1648! Sto esser che, suenter de quei che P. Dumeni Leurange veva diregiu la construcziun della baselgia nova de S. Gion Battesta, las respectivas autoritads de Mustér patertgavan gia de clamar ils «paders brins», sco pasturs dellas olmas:» Dal temps dell'inauguraziun e collaudaziun della nova baselgia parochiala (pia 1643!) ha il prefect Jreneo de Basalmoro urbiu ora a Ruma in perdun cumplein a tuts quels che han retschiert da S. Gion Battesta ils ss. Sacraments. 700 persunas han fatg diever de quei privilegi ed han retschiert ils ss. Sacraments ella baselgia nova de S. Gions» *) (G. R. l. c.)

Arisguard la baselgia de S. Gions di Poeschel: «Quei baghetg ei ina dellas pli grondas baselgias baroccas dil Cantun Grischun.» (Poeschel, l. c. p. 81).

La baselgia nova de S. Gions ha surviu alla pleiv de Mustér entochen ils sis de matg 1799. Per quei di eis ella bein barschada ora endadens, mo buca vegnida destruida diltut. In ton dell' historia de nossa parochiala de Mustér, dapi gliez di, entochen oz, ei vegnida scretta da Sur canoni dr. Carli Fry: «La baselgia de S. Gions e siu altar grond a Mustér,» (1941). Nus recumandain quella biala lavur a scadin vischin de Mustér. — Dapi 1799 entochen 1927/28, han ins, pauc ni bia adina puspei renovau e supplementau egl interiur ed exteriur — ed oz admirein nus nossa parochiala en sia modesta e reala bellezia.

V. Ils benefactors de S. Gions, animai dals paders caputschins

Er' aunc suenter tshiens onns eis ei elevont, edificont e pils vegnentsuenter zun honorific, de saver constatar, co' ls perdavons han carezau lur baselgia e co els vevan il bi spert el ver liug, sacrificond ed unfrend per ella cun tschaffen e carezia. Secapescha, era ils paupers e bucamo ils beinstonts! Tut che ha fatg lavur cumina per la baselgia! E la finfinala han era ils modests cutrins dils paupers, ch' ein encrets negliu, gidau a magliaccar renschs, scheltadublas e flurins, buneida ded aur ed argien, entochen ch' ei ha fatg. Mo buca meins edificont e commuentont eis ei, de saver constatar, ch' ils beinstonts che havessen la finfinala saviu dir: Nus paghein nossa taglia tenor schazètg! han aunc extra schau seglir la checra ed aviert lur buorsas grossas, per ch' ei haigien pli cumadeivel de serrar ellas suenter . . .

Denter ils emprems donateurs sesanflan las meglieras famiglias de Mustér de gliez temps:

*) Ins va franc buc en er, de quintar, che Mustér vevi da lezzas uras circa 1000 habitonts.

1. 1637, cura ch'ins ha entschiet cull'erecziun della baselgia nova «ha Conradin de Castelberg fatg si renschs 100 alla baselgia de S. Gions.» (Br. 456).
2. Il medem onn fa in secund de Castelberg aunc enzatgei depli: «In canoni residenzial de quella famiglia (de Castelberg) fa si 1637 igl altar de s. Maria Madleina a S. Gions.» (Br. 197).
3. 1637 circa «ha siu sgr. frar (d'in Huonder, dil qual el plaida avon) Str. Nicolaus Tyron, fatg si: renschs 200 gia avon ch'ins entscheivi a baghegiar. Medemamein han dus de ses frars (Huonder!) fatg si (en favur della baselgia de S. Gions) duas messas perpetnas, dus sacs sal (= ch'ins spendeva mintg'onn a caschun dellas messas perpetnas); ina plauna alva ed ina cotschna ord materia damastina, sco era igl amureivel Bambin Jesus sigl altar de s. Carli ed era tut igl ulteriur ch'ei sularau.» (Br. 196).
4. «1646 ei igl altar de S. Giachen ella baselgia parochiala vegnius fatgs. Quel veva sgr. landrechter Giachen de Balliel empermess de far, avon ch'el mieri († 1645), e ses artavels han pagau el en siu num. Quei altar era semiglions a quel de S. Maria Madleina, era luvraus ora fetg bein e bein sularaus, cun si enamiez ina biala pictura de s. Giachen e suren diltut in maletg pli pign de s. Leci e s. Flurin.» (Br. 104 ff.).
Anno 1648 han, sco encunaschent, ils paders caputschins surpriu la pleiv de Mustér. Els han secapescha buca ruassau, entochen che la baselgia nova ei stada fitada cun tut il bi e necessari ch'ei deva per in dign ed undreivel survetsch divin. Schebi paupers fegls de s. Francestg, capevan els buca mal de trer per la cassacca a quels che vevan en ina — e nua ch'ei ruclava ora perfin enqual «philipp . . .» (in daner spagnol della valeta d'in marenghin):
5. «1656 ha sgr. salter grond, Joannes Berchter, nies basat («gross Ehni» de P. Justus Berchter!) undrau la parochiala de S. Gion Battesta cun in calisch d'argien massiv . . . ch'ei vegnius schazegiaus sin pli che 20 philipps.» (Br. 368 e Br. 54).
6. E puspei 1656: « . . . ha sgr. mistral Giacum Berchter fatg si alla baselgia de S. Gions, u allas confraternitads dil Sontgissim num de Jesus, dil S. Rusari e de S. Giachen: renschs 700, mo havend la baselgia rau-ba (plitost las confraternitads! Igl autur.), ha igl uestg schau valer mo 70 renschs.» (Br. 368). —
7. Mo buc avunda! «Alla confraternitad de S. Giachen ha el (salter grond Giachen Berchter) fatg si renschs: 20 avon ch'el mieri.» (Br. 54) — Pia entuorn 1671! —

Suenter questa davosa donaziun de quei grond benefactor de S. Gions, scriva siu sutbeadi, P. Justus Berchter, enzacontas interessantas notizias, che nus lein buca tralaschar de publicar en quest liug: «Signur salter grond, Joannes Berchter, ei naschius a Tujetsch 1578. — 1585 ha la pestilenza regiu en Tujetsch; suenter che quella ei tschessada, eis el

vegnius a Mustér. El ei staus maridaus duas gadas, numnadamein cun Anna Capaul ded Aletta e cun Gretta de Medell. El ei staus varga 70 onns salter grond, steva el Vitg-Mustér ed ei morts 1671, ils 22 de zercladur.» (Br. 53) — El fuss pia vegnius 93 onns vegls! —

8. 1656 «... ha Rest Cunrat (Huonder) fatg si a S. Gions renschs 100; sia sora Gada medemamein 100. Dapli ha ella era aunc fatg si ina messa perpetna a S. Gions ed in sac sal — pils paupers.» (Br. 191)
9. All'entschatta dil 18avel tschentaner: «Dapli ha sgr. Giusep (fegl de Str. Nicolaus Huonder) fatg si alla baselgia de S. Gions («für deme Organist» ni pli probabel per l'orgla. Igl autur.) renschs: 80.» — Dapli per nossa cara Donna dil S. Rusari in dretg ded alp a Russein, renschs: 40. — Ultra de quei sgr. Martin e sgr. Giusep Huonder (fegls de Str. Nicolaus) fan si: alla pleiv de S. Gions annualmein 40 curtaunas sal, renschs: 150 (Mira: P. B. Berther: Sontga Catrina a Mustér, p. 10)
10. Circa ils medems onns fa Str. Nicolaus Huonder si alla parochiala de S. Gions «dus dretgs ded alp en Cristallina (80 renschs). A Nossadunna dellas Dolurs in auter dretg en Cristallina. Persuenter dueigi vegnir legiu ina messa perpetna. Plinavon ha el regalau ina cruna d'argien a Nossadunna dellas dolurs.» (P. B. Berther, I. c. p. 9/10)
Buca pintga luschezia ed honor vevan ins el 17avel tschentaner, de procurar per reliquias allas baselgias novas, per allura tschentar u remetter quellas sils altars. Per quei intent purtavan certs umens pietus en nossas vischnaucas buca pintgas unfrendas. Da quellas vards dattan las suondontas notizias in'interessanta invista:
11. «1675, igl onn sogn, ei sgr. Gion Berchter e mistral Gion Fontana, cun auters sis de Mustér i a sogns entochen Ruma e leu ha el (Gion Berchter), entras supplicar de rev. P. Anselm Bisling, obteniu «Sontgadads» (= reliquias) dils martirs S. Justus, S. Clemens e S. Placi, ch'el ha allura regalau alla parochiala de Mustér. Ils 18 de mars ein els puspei turnai da Ruma a Mustér.» (Br. 76).
12. Il medem serepetta danovamein denter 1700—1728: «Giacum Adalgot Gieriet de Buretsch († 21 d'avrel 1728) ha fatg si alla claustra treis reliquias e duas ulteriuras alla parochiala de S. Gions, ch'el ha obteniu a Ruma da Sia Eminenza Cardinal Bernardo Conti. — Sia dunna fuss stada Maricastgina Baselgia, feglia dil niebel («Ehrsamens») Giachen Baselgia, ch'ei pelegrinaus 1687 a S. Giachen (de Compostella) e 1700 a Ruma.» (Br. 207).
Sco nus vesein pia, ei nossa baselgia de S. Gions vegnida provedida ed enrihida — dapi ch'ils paders caputschins pastoravan Mustér — cun tut igl inventari necessari; buca cun tut enina, anzi, mo plaun a plaun. Dapli han els supplementau quei ch'ins veva all'entschatta stuiu far mo provisoricamein. Cheu enzacons mussaments persuenter:
13. Anno 1686: «Signur podestat Joannes Berchter, ch'ei staus biars onns ugau-baselgia de S. Gions, ha restaurau il grond tetg-baselgia 1686. Quel-

la stad ha el era fatg marcau cun meister Gieri Culazenns, e quel ei secrets dad el ed aunc avon maun». (Br. 95)

Tschuncont'onns suenter l'erecziun della baselgia nova, han ins gia fatg enqual midada en baselgia de S. Gions — e quei oravon tut cun veglia dil pader Florian:

14. «1707 e suenter, che P. Florian ha eregiu la confraternitad dellas dolurs de Maria, ha el, cunter veglia de tuts, allontanau ord baselgia quei altar (quel de s. Giachen!) e schau far il hodiern cun pétgas (quel de Nossadunna dellas dolurs). Il maletg de s. Giachen ei vegnius pendius si sulla porta gronda della baselgia parochiala, il pign ha el regalau a sgr. mistral Flurin de Castelberg. — Il lenn sularau digl altar ha P. Florian schau metter ella caplutta nova de Sontgaclau a Mumpé-Tujetsch, nua ch'el ha schau far igl altar grond ed il pign; in ei quel de Sontgaclau, l'auter quel de S. Antoni(?). Tenend el tier, han ins schau ir giu la confraternitad de S. Giachen, che veva igl altar de S. Giachen, ed enten la quala sgr. landr. Giachen de Balliel ei staus secrets en gl'emprem e vegn era prelegius sco emprem dils defuncts de quella confraternitad.» (Br. 104 ff.).

Probabel era quei «la confraternitad della buna mort»(?). La tradiziun de Mustér raquenta numnadamein aunc oz de «quels confrars che mavien aschilunsch en tiaras jastras a Sogns» (= a S. Giachen de Compostella!). Era la moda de dir: «Ti fas ina tschera sco la mort s. Giachen», po derivar dacheu, essend ch'ei vegn detg, ch'ils confrars e consoras de quella confraternitad purtavien in manti resch-ner cun surcusiun si sil schui seniester ina cavazza de morts mur-alva! — En Tujetsch, a Rueras e Giuv, esisteva quella confraternitad era all'entschatta dil 17avel tschentaner (Mira: Decurtins, C., Crestomazia Retorom. II. t. p. XI. «Fratres sancti Jacobi, anno 1616») e probabel era en auters loghens della Cadi.

Per tgei raschuns P. Florian ha cassau quella confraternitad, ed eregiu en siu stagl quella de Nossadunna dellas dolurs, ei a nus buc encunaschent, mo quei savein nus, ch'era en autras pleivs, las grondas confraternitads vevan tuttas «lur» special altar lateral en baselgia!

Seigi sco ei vegli: ton ei segir, che la confraternitad de Nossadunna dellas dolurs ha fluriu e fritgau bia bien ella pleiv de Mustér — e quei entochen igl onn dils Franzos. (Pli bia surlunder egl Ischi, cun caschun de noss'istoria litterara dil sentiment religius...) «In altar de speciala veneraziun e gronda preziosadad fuva igl altar de Nossadunna dellas dolurs, nua ch'ei «sesanflava pendiu si pli che duatschien votivs de miraclas de Nossadunna dellas siat tristezias, pendiu si en fuorma de tafas grondas.» (Sur C. Fry, l. c. p. 5)

Nuota curvien! Igl ei stau dign ed undreivel, ch'ils paders caputschins a Mustér han lubiu, ch'ils gronds benefactors della baselgia nova vegnien undrai e distingui en baselgia sezza. Sur de quei raquenta il suondont pas-

sus ord la cronica de P. J. Berchter: «L'emprema truca entadem davart dellas femnas, han sgr. landr. Conradin de Castelberg e sgr. landr. Giachen de Balliel schau far; per consequenza san mo lur artavels ir en quella.» (Br. 104 ff.)

Podá, che P. Florian ha schau plascher quei, era per diplomazia enviars ils artavels dils dus sura menzionai landrechters, havend el franc vilentau els empau entras ira giudora cugl altar de s. Giachen, che Balliel veva schau construir e pagar! Diplomazia de tala tempra ei franc era lubiba en baselgia! . . .

Duront ils 8 davos decennis dil 18avel tschentaner, uдин nus nuot de midadas pli grondas en baselgia de S. Gions. Enqual caussa po bein esser vegniu supplementau u midau, mo las fontaunas queschan, e quellas che vessen saviu plidar, ein tuttas idas schetgas igl onn dils Franzos. — Ton ei segir, che la baselgia de S. Gions, baghegiada ed ornada per la gronda part dals paders caputschins, cun honorific sustegn de diember benefactors de Mustér, era buca mo «la pli impurtonta baselgia barocca dil Grischun,» mobein era ina dellas pli bialas e bein dotadas dell'entira Surselva. — Tgei raschuna il cronist dil trest onn d'uiara surlunder?

«Sia paramenta, che era zun custeivla; biars calischs d'argien ed il zibori ed la mistronza, tut argien; treis amplas d'argien grondas ed in rauhfas d'argien cun la pli part pleunas racamadas u cun aur ner u en argien . . . a tuttas tavlas bein sularadas cun bien aur ed las orglas ed enten ilg clutger quels 4 zenns de ina concertura, la quala era ne de lunsch ner de tier in semiglion tucar . . . igl gron era de peisa 50 centners, il meseun 35, il zen de russari 20, igl ping 5 . . . pli era ei enten igl cucler ping duss zens pigns a buns . . .» (Fry, l. c. p. 5) — E cun quei aunc bia auter. «Tut quella beinstonza e bellezza culs altars vegls, sco sura descrets, eran ussa daventai ina preda dellas flommas ed igl intern dell'entira baselgia e tischamber, curdaus en muschnas de tschendra. (Fry, l. c. p. 6)

Essend ch'il cronist de 1799 menzionescha era ils zenns «vegls», q. v. d. della baselgia de 1648, lein nus mirar, co ei stat cun gliez. Arisguard ils zenns della parochiala de S. Gions raquenta la cronica de P. J. Berchter: «1673. 27 Juni ist die 3 grosse Glocken gegossen; la vanaun gronda de giuta de 41 fund gulada ora. «(Tgisà, sch'ei han culau la massa ella» vanaun gronda de giuta?) «in namen des Kloster auf der rechten seiten des Pfarrers.» (Br. 452) —

Ed il zenn grond? «1686. 15 de zercladur, cura ch'ins ha culau il zenn grond de S. Gions, ed il grond de S. Placi, han ins tarmess el (Salter grond Joannes Berchter) a Cuera, danunder ch'el ha fatg tarmetter il metal ed ei staus buns persuenter, en num della pleiv de Mustér, pervia dil pagament al scarvon dil marcau, Otto Schwarz, e sgr. Gieri Storer, la quala summa — renschs 295 q (= per tschenè), numnadamein per 656 e plirs funds — el ha era pagau en num della pleiv, e survegniu las quitanzas, ch'ei aunc oz avon maun» (= q. v. d. cu P. J. Br. ha scret quellas notizias en sia cronica).

«A S. Gions er'ei gia in zenn grond, ch'ins veva rut (= forse ch'el era sefess) ed aunc mess vitier quels 656 funs metal. Possedel cheu ils quens de sgr. Podestat . . .» (Br. 55)

Sut la lingia: «Nb. Dapli ha el stuii ira per 203 funs zin, à 24 renschs 81 per q., a Leventina, sut Luorscha giuadora en tiara taliana, procurond in zenn per Cuera; la pleiv ha regalau el persuenter cun ina sauma vin.» (Br. 95)

Quei ei tut quei che nus savein pertuccont ils zenns vegls della baselgia nova de S. Gions (1648). L'istoria pli nova de nos zenns ha P. Baseli Berther scret: «Notizias sur ils zenns de S. Gions a Mustér». Perquei abstrahein nus de repeter cheu lezza istoria pli nova.

Duront ils 18 onns, ch'ils paders caputschins ein aunc stai a Mustér — suenter il barschament digl onn dils Franzos — han els secapescha fatg tut lur pusseivel, per restaurar aschibein sco igl ei iu la parochiala, ils altars, la casa pervenda e bia auter devastau . . .

Sco enonuschent als lecturs dil Glogn, ha sgr. landr. Th. de Castelberg giu scret entuorn 1800 in appel de collecta, e tarmess ora quel ella tiara en favur della pleiv e parochiala de Mustér. (Mira: Glogn 1949, p. 24/25). Quell'interpresa ha giu in success nunspitgau, sco ei seresulta ord differents cu-dischs de quen de Th. de C. — oz en possess de sgr. dr. Victor de Castelberg-Orelli, Turitg.

Ord quels vesein nus, che principalmein las vischnaucas romontschas han regalau tut igl uorden de baselgia, sil qual ellas savevan renunziar e sepri-var: calischs, cruschs e cafanuns, plaunas e tut altra paramenta necessaria pil survetsch divin, aschia ch'en cuort temps, la baselgia de S. Gions ei stada provedida cun tut quei ch'era de basegns. —

Entochen 1830 han ins principalmein giu de sestentar cull'erecziun digl altar grond de S. Gions. Sur de quella fatschenta essan nus orientai entras la scartiretta de Sur Fry: «La baselgia de S. Gions e siu altar grond a Mustér» — perquei tralachein nus de repeter lezs fatgs. —

Mo er'aunc suenter ha ei dau caschun d'amplificar e renovar beinenqual caussa en baselgia parochiala. Ils 28 de matg 1844 constat ei per exempel, (sin fundament dil protocol de vischnaunca, p. 114) «ch'il ludeivl. Oberkeit de vischnaunca oppona ariguard parter ora ils bazs, ch'ils officials de Cumin han giu empermess.» Quels sappien «tenor uorden de vischnaunca existèn, buca vegnir parti ora, sonder stopien ristar en massa per bonis della vischnaunca» ed ins «podessi quels principalmein applicar per far ina laupia en baselgia . . . Sin quei ha era la pluralitad dellas vuschs decidu en quei senn.»

Mo cun ina solia laupia par'ei de buc haver pudu tonscher, gia da gliez temps buc! E perquei han ins immediat suenter l'emprema baghegiu la secunda: «Stau clamau pleiv en baselgia per leger ora calusters. Silsuenter ei sin proposiziun digl Oberkeit concludiu, de far buca mo ina laupia per il pievel, sunder sur quella aung ina per saver colocar l'orgla ed ils cantadurs.» (Protocol dils 2 de mars 1845). —

Era la Compagnia de Mats de Mustér ha vuliu far enzatgei el senn d'ina continuada renovaziun de S. Gions e perquei concluda e realisescha ella: «Calonda avrela (1861) han ils mats priu la ludeivla conclusiun d'offerir ord lur pign erasi fr. 100. — alla ludeiv. vischnaunca per procurar in'ura de clutgèr tier nos pompus zenns. Laud ad in'aschi bial'offerta.» (Nova Gas. Rom. nr. 14, 1861). —

VI. Ils merets dils PP. caputschins per las ulteriuras baselgias de Mustér

Denter las tshun (pli tard 7) baselgias ch'ils paders caputschins han baghegiu u restaurau da rudien, menzionescha P. Clemente:

1. La baselgia de s. Placi

Quei passus astgein nus buca prender memia verbalmein! La «Synopsis» della claustra de Mustér di numnadamein, che sil plaz, nua che s. Placi seigi vegnius scavazzaus, eri gia igl onn 804 vegniu baghegiu ina caplutta. Da gliez temps ei quella senza dubi vegnida eregida entras la claustra. Anno 1458 ei lezza caplutta vegnida donnegiada entras la lavina della Val Scalina. Tenor Poeschel sto quei esser stau ina biala caplutta; franc e segir pli biala che quei ch'ella ei oz! (Poeschel, l. c. p. 108 e sq.)

La hodierna «baselgia» de s. Placi, eregida sil medem sulom della vedra, han ils caputschins entschiet e finiu de baghegiar 1655. Ella ei vegnida consecrada ils 3 de sett. 1658. Sco impressari e construider de quella vegn in cert «maestro Domenica Barbe (Barbieri)» allegaus. — Il medem, oriunds de Roveredo, ha era baghegiu quella de Lags. (Poeschel, l. c. p. 108/110) Quei che nus havein aunc d'aschunscher, ein mo zacontas interesantas notizias: «Il clutgèr de s. Placi, dador la claustra, obtegn anno 1661, ils 20 de schaner renschs: 90 . . . che Gilli Gion Thomaisch Berchter sto pagar.» (Br. 53). Gl'auter di tun'ei semglient: «1661, 21 de schaner . . . ha Andrea Luci Riget de pagar renschs: 160 alla baselgia de s. Placi, en num dil salter grond Joannes Berchter.» (Br. 45) — Probabel eran quels dus debiturs a J. Berchter ed han, empei de pagar ad el, stuiu pagar il deivet a s. Placi. — Era quella «gronda caplutta» ei vegnida eregida entras ils paders caputschins de Mustér, e perquei eis ei buca de sesmarvegliar, ch'era quella ei barocca, sco tut las 50 baselgias e capluttas ch'ils caputschins han baghegiu el Grischun.

2. La caplutta d'Acletta

La tiarza ch'ils plevons-caputschins de Mustér han construiu sin nies territori, ei quella dell'Immacolata ad Acletta. Mo era ad Acletta existeva gia ina caplutta de Nossadunna avon la presenta. Pertenent lezza raquen-

ta a nus la tradiziun dil liug: «Ina caplutta pli veglia sto esser stada leu in tschancunet plinensi che la hodierna, sut casa de Batt. Jacomet, sil plaz ch'ins numna aunc oz baselgia vedra, exact leu nua ch'ils vischins seradunavan mintgamai per regular fatschentas dil vischinadi.» — Aschilunsch la tradiziun. Che quella sebasescha buca mo sin «invenziuns dil pievel», muossan ils suandonts fatgs: a) Il maletg de s. Veronica, che porta il datum 1605, e b) il zenn pign, che porta l'annada 1635!

Era Poeschel (l. c. p. 111) ei della medema idea. Gie, igl um della tradiziun, Placi Candinas p. m., ha schizun raquintau a P. B. Berther, «che en ina truasch ad Acletta sesanflavien scartiras davart la baselgia vedra d'Acletta, en in local ual sur la casa d'Ursicin Simonet.» — Quels indecis laian supponer che «Dacletta» possedei ina veglia caplutta (forse gotica?), che mava podà anavos entochen els temps che «la via de bara» menava sur Claretsch a S. Gada! —

La hodierna, aschi amureivla e graziosa caplutta, datescha pér dil temps dils paders caputschins. Els han denton mo continuau e terminau la construcziun della carina caplutta dell'Immaculata. Ei constat, che Msgr. uestg Gion VI de Flugi ha consecrau ella (probabel mo benediu il crap de fundament) ils 24 d'uost 1643, (il medem di cun la caplutta de s. Giachen a Quoz). Igl ei era buca sclaus, che quei datum sereferescha er'aunc silla caplutta «vedra», ni ch'igl ei vegniu consecrau 1670 mo igl altar grond dell'hodierna caplutta? Seigi sco ei vegli: nus possedein ina notizia historica, che l'hodierna caplutta ei vegnida consecrada definitivamein pér cur ch'ella ei stada construida diltut: «Anno 1672, den 12 Juli, haben Ihr Fürstl. Hr. Dr. Udalaricus de Monte, Bischoff zu Chur allhier in seiner Visita und in Weihung unserer lieben Fr. kirchen zu Acletta gefirmet . . .» (Br. 6)

Aunc anno 1657 veseva gl'altar grond d'Acletta ora in tec auter che 1672. In pader de Nossadunnaun, Sebastian v. Hertenstein, ch'ei staus in temps en claustra a Mustér, scriva en siu «Diarium»:

«18 Aprilis (1657) Mittwoch fui (sun jeu staus) in Dagleta apud (= tier) B. V. Mariam, wo das nüe Altharblath aufgericht. Jesus, Marie, Josef in die Nacht gemahlt.» (Stifts-Archiv Einsiedeln R 117). Ei seresulta pia, ch'il bellezza maletg de Nossadunna Immaculata ei vegnius pér pli tard en caplutta ded Acletta, e ch'il sura allegau maletg digl altar grond, menzionaus 1657 entras P. Seb. v. Hertenstein, stat ussa sur quel dell'Immaculata en!

Davart «il pli bi maletg artistic della Surselva», il pli car de nossa vischnaunca, la luschezia beinfeldada dils vischins ded Acletta, ch'ins carteva che fussi vegnius fatgs dal renomau artist spagnol, Murillo, scriva Poeschel, il specialist dell'istoria digl art: «Il maletg digl altar grond representa Nossadunna sco Immaculata Concepcio (altezia 192 cm. largezia 114 cm). Igl ei il pli impurtont maletg d'altar de nossa contrada (Reinanteriur) . . . Quei maletg, essend fetg parentaus cun quel dell'Immaculata a Masnago sper Varese, ed essend identics, quei che pertegn ils aunghels, cun quel dell'Assunta de S. Maria del Lentasio (ella Brera a Milaun), sto esser ve-

gnius fatgs dal medem meister-pictur. C. F. NUVOLONE de Milaun. Murend quei artist gia 1661 ni 1665, ed essend che quei maletg ei vegnius fatgs entuorn 1665, sche sa el esser arrivaus ad Acletta pér enzacons onns suenter 1672. Quel fuss pia all'entschatta buca staus destinaus per quella caplutta; anzi, el sto esser vegnius tier nus ord il possess d'enzanua auter.» (Poeschél, l. c. p. 115/116) —

Sche nus savein con savens ils paders caputschins de Mustér mavan ell' Italia e turnavan, e buca da rar a Milaun, sch'eis ei tgunsch pusseivel, ch'in u l'auter ded els ei vegnius cun quella preziusadad ord l'Italia — suenter haver gudignau in benefactor d'Acletta ni de Mustér, che ha pagau el!?

Ils ulteriurs altars e tut gl'auter inventari della bellezza caplutta d'Acletta deriva senza dubi dal temps dils paders caputschins, ed auda als stils de lezzas uras: baroc e rococo. Mo sur de glieuz renviein nus il preziu lectur als studis de Poeschel (l. c. p. 111/116)

Ch'ils vischins ded Acletta han neu e neu pertgirau lur amureivla caplutta ed il prezius maletg dell'Immacolata cun tut quita e carezia, raquenta la tradiziun de lur vischinadi aunc oz: Igl onn dils Franzos, pils 6 de matg 1799, vevien las curaschusas ded Acletta serrau la porta-baselgia cun la clav. Quei ha denton buca stermentau ils herox della «libertad» de sfraccar en ella. Els vevien dau treis ga fug en baselgia e treis ga seigi quel stezs. Per francar igl incendi e tut intschendrar, haigi ina secunda gruppa de herox purtau neutier fein, cazzinas e lenna entuorn entuorn caplutta — e dau fug. E duront ch'igl entir uclaun ardevi e las flommas paletgavien gia ils mirs e tetgals dell'Immacolata, currevien tut las mattauns neutier cun scussals plein neiv, per stizzar igl emprem il fug entuorn caplutta. Quei ei lu era reussiu ad ellas, duront che lur casas ein tuttas barschadas. — Honor allas valerusas defensuras dell'Immacolata ded Acletta! — (Quei schabetg ha igl autur de quest studi vestgiu en ina novelletta e raquintau en ina emissiun romontscha dils 4 de mars 1949, el Studio Turitg.)

3. La caplutta de s. Antoni de Padua a Caverdiras

Tipica caplutta d'origin caputschin, eregida per veneraziun d'in de lur pli gronds sogns, ei quella de Caverdiras: la biala, pér avon zacons onns propi bein restaurada baselgietta de s. Antoni de Padua.

Tenor la tradiziun «steva gia avon 1689 sil plaz della casa de famiglia Bundi-Lutz, amiez il vitg, ina caplutta de Sontgaclau. Quella seigi vegnida disfatga per baghegiar ina pli gronda — sil medem plaz. — Mo quei ch'ins baghegiavi sil di, vegnevi disfatg la notg e purtau giu sil crest, nua ch'ella stat oz.» Aschilunsch la tradiziun. Historics ei il fatg, ch'il zenn pign porta l'annada 1661 e che quel po tgunschamein derivar dalla caplutta veglia de «Sontgaclau!?»

Che la pli gronda caplutta nova de Caverdiras, ei vegnida baghegiada 1689

(datum historic!) declara la tradiziun quell'uisa: Suenter la bova de Brulf, per s. Pieder e s. Paul, seigien ils biars habitonts de quell'ucliva — salvai muort il fatg, ch'els sesanflavan a S. Gions a messa duront la sgarscheivla disgrazia — silsuenter seretratgs ton sco tuts a Caprau e Caverdiras; haigien baghegiu casas e stai leu. Dapli raquenta medemamein la tradiziun de Mustér, che la caplutta de s. Antoni fuvì atgnamein, e vegnevi era numnada: la baselgia dils Berthers! Co po quella tradiziun vegnir menada sin segira via historica?

En emprema lingia constatein nus, che la sura tradiziun ei buca dil tuttafatg exacta! D'ina caplutta de «Sontgaclau» avon quella de s. Antoni, raquenta l'istoria nuot! Il zennet de 1661 porta gia l'inscripziun: «Sancte Antoni a Padua, ora pro nobis». Historic eis ei denton, ch'ils caputschins han baghegiu ina caplutta de s. Antoni, ch'ei vegnida consecrada ils 6 de december 1662. Quella veva mo in altar. Anno 1689 han ils paders caputschins eregiu sil medem plaz ina bionton pli gronda. Quella ei vegnida consecrada ils 18 de fenadur 1695. (Pareglia era: Poeschel, l. c. p. 117.)

Mo daco plaida la tradiziun de Mustér d'ina «baselgia dils Berthers»? Era quei legn sa forsa vegnir sligiaus. In passus ord la cronica de P. Justus Berchter raquenta: «1685 Juni. 13. ist H. Podestat Berchter, als er nach Weltlin ging mit seinem s. h. Pferd über eine Brücke ins Wasser gefallen und durch die Fürbitte des hl. Antonius von Padua unbeschädigt herausgekommen, weswegen er ein votiv Tafel in der Kirche zu Caverdiras hat anhängen lassen und diesen Heiligen als Schutz-Patron der Familie Berchter auserkoren u. verehrt worden.» — A Caverdiras sesanflava veramein in «Ex voto Anno 1686. 13. Junij», che pudess esser l'enzenna d'engraziament per siu spindrament!

Igl ei nuota sclaus, che podestat Berchter de Mustér ei staus quel, che ha gidau essenzialmein a fundar la caplania de Caverdiras. Anno 1704 han ils de Caverdiras gia il dretg d'eleger e pladir caplon; 1713 ei Caverdiras in agen benefeci . . .

Aunc meglier vegn la tradiziun populara sustenida, sche nus udin, che «Sur Gion Antoni Berchter (in feagl, ni plitost beadi de podestat Berchter,) naschiu 1702, plevon a Schlans da 1734—1767, notar apostolicus, haigi fundau la caplania de Caverdiras.» (Quei sto esser in sbagl: Naschiu 1702, sa el buca gia haver fundau la caplania 1704! Probabel ha siu bab fatg quei!) Sur G. Antoni Berchter ei silsuenter staus caplon a Caverdiras, 1767—1781, il qual onn el ei morts, ils 8 de zercladur, e satraus en baselgia avon igl altar grond. Sia fossa era cuvretga cun ina platta, che purtava igl uoppen dils Berchters. Anno 1899, cura ch'ins ha fatg en in plantschiu de plattas en caplutta de s. Antoni, han ins transportau quella platta ordaviert sper la tuor dil clutger giun plaun, ual avon porta-clutger. (Notizias de P. B. Berther.) Buca pigns merets per la caplutta de s. Antoni, ha Str. Tschimun Monn, probabel in vischin de Caverdiras, giu. El ha fatg si il maletg digl altar grond, ch'in Sigisbert Frey de Mustér ha giu malegiu. (Poeschel, l. c. p.

118) — 1931 ei la caplutta de Caverdiras vegnida restaurada da rudien — Remarcabel eis ei, ch'ils zenns de Caverdiras ein vegni culai aschi circa 100 onns in ord l'auter. Igl emprem, sco gia detg 1661, dedicaus a s. Antoni de Padua; quei fuss il pign. Il mesaun porta il datum: «Fecit Raget Mathis Burger in Chur 1782.» Maletgs: Crucifix, Maria e s. Gion sut la crusch; Nossadunna, s. Bistgaun e s. Paul. — Anno 1910, ils 18 de december, suenter miezdi, ha Msgr. avat Benedetg Prevost benediù en in zenn a Caverdiras — cul num «Georgius». Inscriziun: «Joannes Ev. et Georgi orate pro nobis! Gegossen von Gebr. Grassmaier in Buchs 1910». Ils tuns dils treis zenns de Caverdiras ein: a, cis, e. —

P. Bernard Baumgartner veva manegiau inaga viers la fin de sia veta, quels onns ch'el era provisor a Caverdiras: «Esser caplon de Caverdiras ei nuota legher; en in liug, nua ch'igl ei umbriva di e notg!» Empau raschun po'l bein ver giu, schebi che la gronda part digl onn, il caplon sa far sera son-tga gia suenter solver — sch'el vul . . .

Per ordinari han, en quels gleiti 200 onns, spirituals pli vegls, ni per temps era paders della claustra de Mustér pastorau a Caverdiras. En tut 25 dels. Per munconza de spazi stuein nus tralaschar d'enumerar els cheu.

S. Antoni a Caverdiras ei in encunaschent liug de pelegrinadi, oravon tut pils de Vitg e dils vischinadis. La biala caplutta, restaurada cun gust e talien, ei mintg'onn de s. Antoni (13 de zercl.) la finamira de bia cartents e fideivels. Per quei di fa mintgamai Msgr. avat de Mustér messa gronda en caplutta ed in predicatur de num il priedi festiv ed il pievel la devoziun, consistenta en ina procession, rusaris e canzuns . . .

4. La caplutta de Brulf

Tenor la cronica de P. Maurus Venzin della claustra de Mustér (Descriptio p. 18), vevan ils paders caputschins, plevons de Mustér, baghegiau entuorn 1680 ina biala caplutta a Brulf, en honor de s. Zipert (Sigisbert). Sur ded ella exista negina descripziun. Mo quella ei lu — sco enconuschent entras nossa novella «Brulf» — vegnida satrada per ina e peradina sut la bova gronda, ensemblamein cugl amureivel uclaun, 1689, per s. Pieder e s. Paul. —

5. La caplutta de s. Leci a Disla

Tgi ha buca gia fatg stem e curvien, mond culla via-fier ni a pei sur Disla ora, della carina caplutta de s. Leci, sper il dutg grond della «fontauna dils Huns»? In caplut de semiglionta fuorma otgangla, in semigliont scazi stili-stic, baroc entochen silla pli davosa lingia e curnisch, anflein nus mo aunc in en Rezia: a Vatz, Lumnezia, e schiglioc negliu! Quei tipic baghetg poligon, ei cuvretgs d'ina cuppa, che va a prau cull'entira construcziun ch'ins

sa buca patertgar enzatgei pli perfetg! Pilvermò, Disla fuss buca Disla senza la caplutta de s. Leci! Con bials e pitorescs sefa quei amureivel caplut enamiez las veglias casas-lenn dil carin uclaun de Disla!

Era quella caplutta ha Mustér d'engraziar als premurai paders caputschins. — Tenor in'inscripziun *) sulla porta, eis ella vegnida consecrada anno 1704. Poeschel (l. c. p. 119) datescha la construcziun (tenor Meyer, Bistum l. p. 438) egl onn 1716. Igl intern della caplutta de s. Leci ei fetg sempels, igl altar cul maletg ha buca gronda valeta, schebi ch'el para ded esser pli vegls che la caplutta sezza; era las picturas al mir ein de mediocher art. In dils zennets ei senza inscripziun, l'auter porta ils plaids della Salidada: «Ave Maria gracia plena, Dominus tecum.» — «Auss dem Feuer floss ich, Christian Felix goss mich in Veldkirch 1770.» —

Sco ei para, han buca mo ils de Disla gidau a construir la caplutta de s. Leci, mobein aunc auters benefactors de Mustér: «Herr Martin Huonder u. H. Joseph Huonder haben vermacht: dem hl. Lucio zu Disla R. 30. (P. B. Berther, Sontga Cathrina a Mustér, p. 10) — Quels dus Huonders eran de Funs, fegls de Nicolaus Huonder, il rehuner-pugnier de Mustér,» ist gar ein reicher Mann gewesen, hat über die hundert tausend R. gehabt.» (P. B. B., l. c. p. 10)

Honor a sia memoria! Buca perquei ch'el ei staus rehs, mobein perquei ch'el ha schau artar l'entira vischnaunca, e quei gia avon che murir!

6. La caplutta de s. Antoni avat a Perdomat

Il medem temps presapauc (ca 1718) han ils paders caputschins era baghegiu, ni silmeins animau de baghegiar il caplut de Perdomat, che stat sil territori de Mustér e ch'auda, sco ucliva (il «Garvignus» de pli baul) tier Disla. Igl intern ei modest. Igl altar culs 15 misteris dil s. Rosari en medaglions, sco roma dil maletg cun si ina Nossadunna, in uestg ed in avat (s. Antoni e forsa s. Leci) ei era buca zatgei extra e po datar da 1720 circa. Ils dus zennets, pauc pli gronds che bransinas de pugnieras ein: in de 1718 e l'auter de 1914. Il vegl porta l'inscripziun; «Laudate Deum in campanis bene sonantibus 1718», il niev «Gegossen von H. Rüetschi AG. Aarau 1914.» — Mo schi pigns e modest sco'l caplut de Perdomat ei: el ei tuttina il pli bi e pli intim baghetget per domisdus Perdomats e per scadin viandont, che passa leu atras ils bials praus alla riva dil Rein ramuront. —

7. La caplutta de s. Bistgaun e s. Roc a Segnes

Cur che l'emprema caplutta de Segnes ei vegnida baghegiada, ei buc enconuscent. Podà dil temps, che la pesta, 1637/38, furiava a Tujetsch (mira: Glogn 1934, 103) e seigi lu era arrivada entochen a Segnes, e da leu grada

*) „Dedicatio huius Aecclesiae Ss. Lucij ac Bonaventurae celebratur singulis dominica 2da Octobris. Quae Aecclesiae consecrata fuit Anno Domini 1704“ —

lingia surora entochen Breil! Ils morts della muria a Segnes, circa 30, seigien vegni satrai 1637 leu nua che la caplutta stetti oz. Igl ei buca sclaus che l'emprema, forsa in bionton pli pintga caplutta, ei vegnida baghegiada entuorn 1615/1620. Per quels onns datescha Poeschel (l. c. p. 126) igl altar lateral de s. Bistgaun e s. Roc. —

Tenor la cronica de P. Justus Berchter (p. 6) ei la hodierna caplutta de Segnes vegnida baghegiada 1668. Auters manegian pér denter 1675—1680; Ton ei segir, ch'ils paders caputschins han baghegiàu ella. Entochen 1773 ei Segnes vegniu pastorau da s. Gions anora. Essend ch'il zenn pign de Segnes datescha gia de 1649 e porta ils maletgs de s. Bistgaun e s. Roc, eis ei ualti segir, ch'ei existeva leu gia avon 1675 ina caplutta.*)

Igl altar grond porta il millesi 1678; ils dus laterals 1683; mo quels pon esser pli vegls ed ein forsa mo vegni restaurai quels onns. (Poeschel l. c. 126/127) — Il pierti niev ei vegnius baghegiàus 1902. —

Sigl altar grond de 1678 stattan en retscha entuorn il maletg, cun cruschs suls tgaus — per enzenna ch'ei setracti de defuncts — 30 pintgas staturas en oraziun. Enamiez quellas legin nus l'inscripziun: «Im Jahre 1638 sind wir Jungs und Alts beiderley Geschlechts in Zahl 30 Personen allhie an der Sucht gestorben . . .» Igl altar sez, derivonts da J. H. Greuter, ha senza dubi valeta artistica.

En caplutta de Segnes ei stau satrau in cert G. A. F. — Cura ch'ins ha fatg en in planschiu niev cun plattas de cement, anno 1902, han ins priu si quella gronda platta cull'inscripziun G. A. F. (sut quellas lettras: «B. 1722») e duvrau in toc de quella per cuvierer il mir, che circumdava vivon igl avon-porta, e ch'ei uss era svanius, suenter haver baghegiàu vitier quei tischamber. Tgi ei stau satrau cheu 1722? In benefactor? Quei vegn negin a saver dir, suenter de quei ch'ils cudischs de mortoris ein ars 1799.

Dapi 1773, che Segnes ei vegniu tier in benefeci,**) cun agen caplon, han buca pli ils paders caputschins pastorau quei pli grond uclaun de Mustér, mobein prers seculars e paders benedictins della claustra de Mustér. — Per munconza de spazi stuein nus tralaschar de metter els cheu per scret. De quels ein enqualin stai mo per cuort temps, auters encuntercomi han schau plascher ditg e bein leusi sut il Bostg . . .

8. La caplutta de Sontgaclau e s. Silvester a Mumpé-Tujetsch

Denter las baselgias ch'ils paders caputschins han baghegiàu sil territori de Mustér, numna P. Clemente era: Sontgaclau a Mumpé-Tujetsch. La hodierna

*) Sil zenn pign legin nus l'inscripziun: „Theodosius Ernst in Lindauw goss mich anno 1649“; il grond cull'annada: MDCLXIII e l'inscripziun: „A tempestate, peste, fame e bello libera nos Domine“, cul maletg dil marteri de s. Bistgaun.

**) P. M. Venzin, scriva: Descriptio . . . p. 15 „ . . . iterum ostenditur vicus satis amplius (Segnes vocant) ubi ecclesia sub invocatione Sanctorum Sebastiani et Luciae, Martyrum. Huic ecclesia proprius sacerdos serviens inde ab anno 1773 erecto perfruitur beneficio“.

caplutta de quella ucliva ei baghegiada dal temps della pesta, che P. Cherubino da Castel-Rozzone era plevon de Mustér. Mo igl ei negin dubi, che Mumpé-Tujetsch veva gia ditg avon 1763 — l'annada che paradescha silla fatschada — ina caplutta, forsa empauet pli pintga che la hodierna. Ina notizia ord la cronica de P. Justus Berchter plaida gie 1767 (p. 105) de «St. Nicolaus neuer kirchen zu Mompé-Tavetsch.»

Fastitgs della caplutta d'avon ils pp. caputschins ein il zenn pign de 1606, cun l'inscripziun: «Johannes Baptista Ernst zun Lindaw gos mich 1606». Maletgs: S. Giachen il vegl e S. Helenna.

Lu era: igl altar pign de s. Antoni de 1646, dal maun dils umens, che vegn neu digl altar de landr. Giachen de Balliel, e ch'era allentschatta en baselgia parochiala de S. Gions (mira sura): medemamein igl altar pign de Nossadunna, pli baul dal maun dellas femnas (1646). Oz penda en siu stagl vid il mir ina statua dil Cor de Jesus. Perdetga della caplutta vedra dat era ina harta de Nossadunna cun l'inscripziun: «1606 H. G. M»., che sesanfla aunc oz (?) en tischamber. Il maletg digl altar grond — il sulet sil qual ins sa celebrar — representa Sontgaclau e S. Silvester ed ei signaus: «S. Frey pinxit ao. 1713» — Quei Frey, pictur anzi mediocher, era de Mustér. — Il zenn grond porta l'annada 1730. Maletgs: Maria, S. Antoni de Padua, in Papa, crucifigaziun! Aschi circa dil medem temps, entschatta dil 18avel tschentaner, fan ils frars Huonder si zatgei «filips» a Sontgaclau: «Herr Martin Huonder u. H. Joseph (fegls dil rehuner Clau Huonder de Funs) haben vermacht dem hl. Nicolao (Mompe T.) 5 Philip.» (P. B. B. l. c. p. 10)

Sin fundament dils sura fatgs, savein nus pia dir, ch'ei existeva gia avon 1763 ina pli veglia caplutta a Mumpé-Tujetsch, e che la hodierna ei probabel mo ina renovaziun ed amplificaziun della vedra. (Pli bia mira: Poeschel, p. 124/125.)

La modesta caplutta de Mumpé-T. auda denter quellas che vevan, ni che han aunc oz empau rauba, sco reserva per tuttas eventualitads, che san capitar el decuors dils tschentaners. Aschia savein nus, che S. Clau a Mumpé-T. veva «1809, ils 30 d'avrel in capital de fl. 598. Ed aunc tscheins rimnai entochen 1809, fl. 67.50 x (= crizers). — «1834 veva la caplutta de s. Clau in capital de 672 fl. plus tscheins rimnau 14 $\frac{3}{4}$ fl. e 24 x.» (P. B. B. notizias, tratgas ord in cud. de quen della pervenda.)

Possedend quei techet rauba, ha Sontgaclau adina giu la pussevkladad de regular e pinar il pli necessari dadens e dadora. Aschia constat ei, ch'ils de Mumpé-T. han schau ligiar giu e far alv la caplutta 1835: «vai faitg dar giun Claustra calzina briels 4, a giep crenas 40.» — Anno 1859 han ins fatg en bauns novs, sco era ina sulada; 1862 ei il tischamber de lenn vegnius fatgs si daniev. (Notiz. de P. B. B.)

Vid las ulteriuras capluttas e baselgias, ord il temps avon ils PP. Caputschins, han els bein era fatg ina caussa u l'otra, mo eregiu, ni restaurau pli da rudien han els buca lezzas.

9. La caplutta de s. Giachen a Quoz

datescha dall'entschatta dil 17avel. Il zenn vegl de s. Giachen fuva de 1613. Ell'ei vegnida consecrada «danovamein» 1643 entras uestg Joannes VI. (Br. 452). Tenor Poeschel (l. c. p. 128) ei il sulet altar de 1615. — Il zenn niev ei de 1910. Vid quella caplutta legian ins negliu, ch'ils caputschins vessen fatg enzatgei.

10. La caplutta de s. Valentin a Mumpé-Medel

ei bia pli veglia che 1648. Anno 1647 dueigi ella denton esser vegnida restaurada. Igl interiur, altars, alas d'altar, statuettas ein bia pli veglias e per part de buca pintga valeta artistica. (Poeschel, l. c. p. 121—124). S. Valentin exista franc gia dapi il temps miez. Las alas digl altar vegl dueigien derivar d'in bellezza altar de 1515/1520. Ils zenns ein: il vegl de 1790: «Sebastianus Luz tutor et benefactores»(!) Maletgs: Crucifix, Maria, s. Placi, s. Sigisbert, s. Gion Battista. Il pign: 1807, maletgs: Maria, s. Mihel, Ecce homo e gruppa dil Calvari. Era

11. La caplutta de s. Catrina a Funs

ei buc in'ovra dils paders caputschins; anzi in'ovra privata de signur Clau Huonder de Funs, il rehuner, e de siu feagl: P. Martin Huonder. Pli bia: mira la biala lavur cultur-historica de P. Baseli Berther, «Sontga Catrina a Mustér.»

Per completar e terminar la revista dellas baselgias e capluttas de Mustér, baghegiadas las biaras dapi l'emprema mesadad dil 17avel tschentaner. entochen all'entschatta dil 19avel, alleghein nus aunc las duas davosas:

12. La caplutta de s. Sigisbert a Madernal

Madernal cun sia capluttetta e sias duas casas ei ina fracziun, ni ucliva appartenenta agl uclaun de Disla. Mo il caplut auda alla claustra. Tenor il datum dil maletg digl altar, podà che quei caplut exista dapi 1637. Il maletg vala pauc ni nuot. El ei frestgentaus si 1891. Ils dus zennets sco bransinas dateschan de 1913. —

13. Il Sontget della fracziun de Vitg: „Sontget“

Sillas gravuras de Mustér, che dateschan dils onns avon 1799, vesein nus leu nua ch'il Sontget stat oz, in grond e bi Crucifix. Era las fontaunas digl onn dils Franzos fan menziun de quei Crucifix. Sin in'otra gravura de circa 1830, vesein nus per l'empremaga in pign Sontget — ed avon quel in vegl ed ina veglia, che fan oraziun. Da quellas uras dev'ei aunc neginas casas

«ora sin pastira de Sontget» Pli tard (1850/60), cura ch'ins ha entschiet a baghegiar casas «sin pastira de Sontget, oragiu sut la caltgèra», ha la compagnia de mats de Mustér baghegiu il hodiern «Sontget» enamiez la pli veglia «fracziun» dil hodiern Vitg de Mustér. —

Ch'ei ha era aunc dau enqual midada e restaurada a s. Gada, duront ch'ils paders caputschins pastoravan Mustér, ei cert.

VII. Co pastoravan ils rev. paders caputschins?

Davart quell'impurtontissima caussa spitgein nus gia d'onns ed onns enneu ina scrutaziun speciala da Sur Fidel Cadalbert, Glion, — e quei sur gl'entir territori, nua ch'ils paders caputschins han pastorau, dapi l'entschatta dil 17avel tschentaner. Specialmein per Mustér havein nus anflau mo paucas e zun spargliadas notizias e remarclas pertuccont quei capetel della veta religiosa e culturala.

Ton ei segir, ch'ils paders eran premurai plevons e pasturs dellas olmas, veritabels babs dils paupers, sco era promoturs della gloria de Diu, ni ch'ei vessen buca baghegiu, restaurau e gidau a baghegiar tontas baselgias e capluttas sil territori della vischnaunca de Mustér! Di buca gia P. Clemente, che las capluttas dils vischinadis seigien en emprema lingia vegnidas eregidas «per ch'ils fideivels sappien silmeins serimnar la sera e rugar Diu ed ils sogns per la benedicziun da surengiu»?

Ch'els fagevan era liungas e fadiusas processions, ei medemamein enconuschent: «Ins rugava Diu e ses sogns cun fadia e mortificaziun.»

Las viaspras, igl uffeci de Nossadunna, pliras confraternitads religiosas: sco quella de Nossadunna dellas siat dolurs, de Nossadunna dil s. Rosari, dil Ss. Num de Jesus e Maria, dil Ss. Sacrament digl Altar, cun lur ferventas devoziuns e numerus commembers, ein vegnidas introducidas e mantenidas entras la fervur ed ardur dils revs. paders-plevons. Ultra de quellas devoziuns e survetschs divins, han els eregiu e manteniu la beinenconuschenta scola cristiana atras generaziuns e generaziuns! (Davart la bellezza e zun devoziusa procession de Venderdis-Sogn, vegnin nus a referir en in auter liug.)

— Il pader-plevon cun ses «socs» luvravan era sez il funs della pervenda: il Dulezi, Turatscha e Sutgassa, pli per dar in bien exempel als purs e per parter la raccolta culs paupers, che per far «rauba» per sesez!

Egl archiv parochial de S. Gions sesanfla in cudischet dil pader Dumeni (1806), che raquenta a nus enqual caussa davart las obligaziuns dil pader-plevon de Mustér.*)

Orda quel prendein nus las paucas notizias, che pertuccan quella vard della pastoraziun de Mustér:

*) „Calendario di quel, che si deve praticare in chiesa, ed annunziare al popolo ogni domenica, unitamente ad altre memorie in fine (in Ecclesia S. Joannis Baptistae, Desertinae 1806).“

1. «Igl emprem de settember (Sontga Frena) van ins culla messa a S. Gada.» — «Croda s. Frena, messa a s. Gada.» —
2. «Ils 5 de fevrer. S. Gada V. M. Titular della baselgia de quest num, han ins ded ir cun messa e priedi leuvi. — «Croda s. Gada, messa e priedi a sia baselgia.» — Ella parochiala fan ins las viaspras.»
3. «En las autras filialas van ins inaga il meins culla messa:» Segnes (avon 1773) paga persunter 8 flurins; Mompé-Tovieg paga 8 flurins; Mompé-Medel 6 fl.; S. Gada 6. fl.; Quoz 5 fl.; «Garvenus» (= Garvignus-Perdomat dadens u Perdomat-Mustér) paga 2 fl. .»
4. «Disla e Caverdiras: neginas obligaziuns! Mo sch'ei averteschan, ch'ils paders sappien, ch'ei vessien negina obligaziun ded ira! Mo ins ei nuotatonmeins quasi adina ius per bien dellas olmas. Sche zatgi camonda messa ellas filialas, sch'ei l'almosna stada entochen ussa x. 30 (= crizers, in crizer = 3 raps!) Ellas filialas van ins, sco sura, senza applicaziun, sulet cun la presenza e per camond d'udir messa.»
5. «La davosa dumengia d'uost croda la benedicziun della baselgia de s. Gada, nua ch'ei vegn ded ir cun messa e priedi.»
6. «Rogaziuns. L'emprema va era a S. Gada. Sin via seferman ins e dat l'emprema benedicziun dil ritual de Cuera della campagna.» — «Ei vegn era perdegau a S. Gada per quei di.»

Quei che pertucca la spenda, ina dellas pli admirablas instituziuns della Baselgia, per bien e prò dils paupers, intervegnin nus il sequent ord il calendari dils paders caputschins:

«Igl hospeci (= casa pervenda) ha mintg'onn l'obligaziun de pagar alla spenda: dumiec 8 stèra, ni dar il graun, sco ei plai, sco igl ugau (= dils paupers, mattei!?) acconsentescha. — Item in uffeci de morts, sco jeu hai nudau avon, che croda suenter l'annunziaziun, ni suenter l'emprema dumengia de sett. cun 7 messas. — Obligaziun annuala pertuccont ils fondos de Turatscha e Sutgassa, cumprai dal rev. P. Fiorano da Brèscia, Miss. Cano. entuorn igl onn 1720.»

Era dis commemorativs ord l'istoria della vischnaunca, han ils paders caputschins priu si e sanctificau, sinaquei ch'il pievel emblidi gie mai de seregurdar dils babuns defuncts, e ch'els roghien Diu che talas disgrazias vegnien tenidas naven dalla populaziun de Mustér. — Davart quels dis ha P. Baseli Berther raquintau a nus aschi plascheivel en sia davosa lavuretta, che nus fagein bugen attents sin quella: (Mira: «Avon onns», Mustér, Stampa de Giusep Condrau, 1928)

* * *

Avon 150—200 onns udeva «il caputschin» tiel pli characteristic sils maletgs dil Vitg e della vischnaunca de Mustér. De Mustér existan numnadamein buca meins che 20—25 differentas gravuras, che dateschan dils onns 1750—1820 circa. Sin bunamein la mesadad de quellas, ei «il pader brin» la tipica fi-

gura, che serepeta adina puspei en autras posiziuns: Nus vesein el vi «Ragisch» en cumpignia dil pictur jester, mussond cun luschezia vi sin S. Gada, Vitg e tut ils vischinadis de l'otra vard dil Rein; nus vesein el sper in asen u in méi si sur S. Gions, agl ur d'in èr de Dulezi, en amicabel raschieni cun singulas persunas ord il pievel; nus vesein a vegnend el tut persuls dadens S. Placi en, sper il Crucifix (de Sontget) ora, cun la liunga corda de paternos enta maun; nus vesein el sper via denter Vitg e Catins, benedend il muvel che va ad alp; nus vesein el, mond cun Niessegner tier in moribund, accumpignaus dils ministrants cun crusch, candeilas ed entscheinsider — e d'otra glieud, che sesanfla ual sin via, e ch'accompogna medemamein il pader caputschin cul «S. Viatic» . . .

Tut quellas gravuras (maletgs!) ed autras pliras, dattan clara perdetga ch' ils buns paders caputschins eran buca de patertgar autramein, che sco buns amitgs e pasturs dil pievel della tiara, ad els aschi encarschius. Il sempel pievel de Mustér, pil qual il bien pader talian era buca mo il fideivel pastur dellas olmas, mobein era educatur e cussegliader en tuttas occurrenzas della veta, mantegn aunc oz, suenter 130 onns, ils fegls de s. Francestg en frestga e pia memoria!

E quei ei lunschora la pli biala pagaglia, che la meriteivla missiun retica — sin pugn de mort — sa registrar per sia benedida e nunstunclenteivla lavur ella vegna dil Segner. — Il pievel de Mustér, ed ensomma il pievel romontsch, vegn mai ad emblidar ils simpatics fegls de s. Francestg, che han bandunau lur biala patria per bien e pro de nossa populaziun muntagnarda de messa.

* * *